

ći se nacionalnoga kulturnog identiteta u nečem što predstavlja jedno od temeljnih prava čovjeka. Problem je očito veoma složen i teško tehnički rješiv, ali iz dobru volju i stvarno ljudski međusobni odnos sve se može riješiti.

Sažetak

Dalibor Brozović, sveuč. prof. u m.,

UDK 81-26, znanstveni članak.

primljen 9. svibnja 2002., prihvaćen za tisak 17. svibnja 2002.

Language as an Essential Determiner of Cultural Identity

In Bosnia and Herzegovina the standard languages of the three constituent peoples i.e. Bosniacs, Croats and Serbs, have the status of official languages. Those three languages show very specific common features including a high degree of mutual intelligibility. On the other hand they function in practice in the same way as other European standard languages. The co-existence of the three official languages in the same state with their users mixed in the same territory gives rise to a number of problems. There are tendencies that the language of the Bosniacs, who are concentrated in Bosnia and Herzegovina, becomes, under the name Bosnian, the common official language of all the three constituent peoples. This is not acceptable for the Croats in Bosnia and Herzegovina as it entails the change of their current language and the loss of the common cultural identity with the Croats in Croatia. As far as it is known the Serbs in Bosnia and Herzegovina share the same view.

POTEŠKOĆE U UČENJU SRODNIH JEZIKA: PREVOĐENJE SA SRPSKOGA NA HRVATSKI

Zrinka Jelaska i Gordana Hržica

UVOD

Učenje srodnih jezika ima neke jasne prednosti pred učenjem različitih jezika, naročito u početku: veći je stupanj razumijevanja i predvidljivosti na svim jezičnim razinama. No, učenje srodnoga jezika ima i svojstvene teškoće uzrokovane nedostatkom jasnih pokazatelja različitosti. Kad čovjek uči strani jezik, obično zna da ga ne razumije i ne zna se njime služiti. No kada uči srodan strani jezik, počesto je neutemeljeno uvjeren u vlastito znanje, tj. ne zna da ga ne razumije i ne zna se tim srodnim stranim jezikom (dobro) služiti (npr. Gulešić, 2001).

Tako sličnost izraza koja skriva sadržajne različitost dovodi stranca u zabludu da razumije napisano ili izgovoreno na stranome jeziku, ili potiče uporabu oblika i riječi vlastitoga, polaznoga jezika umjesto stranoga jer se prednost učenja srod-

nih jezika umanjuje tim nedostatkom jasnih pokazatelja različitosti. Jedna su od poznatih poteškoća u učenju stranih jezika tzv. lažni prijatelji, par riječi ili izrazi koji u dva jezika imaju isti ili prepoznatljivo sličan oblik, najčešće isto podrijetlo, ali različito značenje. Neki se ipak mogu otkriti zahvaljujući izvanjezičnomu znanju. Na primjer, kad se stranac koji zna ruski, nađe u neprilici ili prasne u smijeh videći na zagrebačkome dućanu velikim slovima napisano *PONOS* jer se tako na ruskome kaže *proljeće*, ipak će zbog znanja o svijetu vjerojatno i sam moći zaključiti da ta riječ na hrvatskome znači nešto drugo, i to povoljno. No nije uvijek tako. Ako netko strancu koji zna ruski, a malo hrvatski kaže da je voditelj naglo prekinuo sastanak zbog ponosa, bez dodatnih podataka stranac ne će znati da nije razumio uzrok šefova postupka.

Što su jezici bliži, podrijetlom, prostorno ili kulturološki, lažnih prijatelja može biti više. Među lažnim su prijateljima možda najveća smetnja sporazumijevanju oni s tananim značenjskim, stilskim i uporabnim razlikama (Babić, 1995). Naime, koliko god nesporazumi bili katkada bolni, čak i opasni, najgori su oni koji se ne primijete pa se i ne mogu ispraviti. Npr. kada Hrvat za svoga prijatelja na engleskome kaže da je *Croatian nationalist*, želeći reći da je 'hrvat(sk)oljubac', možda i ne će saznati da je prijatelja pred nekim sugovornicima ocrnio rekavši otprilike da je *hrvatski šovinist* 'nehrvat(sk)omrzac', a da je *hrvatski nacionalist* trebao prevesti kao *Croatian patriot*.

Takve je neznane lažne prijatelje zbog sličnosti srodnih jezika u kojima se pojavljuju teže primijetiti, a često još teže objasniti jer to zahtijeva duboku semantičku, stilsku ili pragmatičku analizu. Neki često ostanu neotkriveni pa se teškoće u sporazumijevanju pripisuju psihološkim ili drugim izvanjezičnim razlozima (Babić, 1995).

Hrvatski kao strani jezik uče mnogi stranci, od kojih su Slaveni i slavisti redovita skupina. Čak i stranci koji nisu Slaveni, ali su naučili neki slavenski jezik, u služenju hrvatskim često umeću obilježja toga slavenskoga jezika. Drugim riječima, govoreći hrvatski, oni često ne govore međujezikom svojstvenim svojem materinskomu jeziku nego griješe kao što bi drugi Slaveni griješili. Hrvatski često nastavljaju učiti i stranci koji su prethodno učili srpski. Kako su hrvatski i srpski vrlo srodni jezici, znanje jednoga u velikom stupnju olakšava temeljno razumijevanje drugoga. Otuda mnogi ljudi, uključujući i neke predavače slavenskih jezika na stranim sveučilištima, čak i lingvisti, misle da drugi jezik i ne treba posebno učiti. Nesvjesni vlastite dvojezičnosti, oni misle da ga je moguće znati ako poznaješ jedan uz dodatak nekoliko razlikovnih pravila i popis različitih riječi, a neki od njih vjeruju da su hrvatski i srpski jedan jezik (npr. Hawkesworth, 1998; Norris, 1993). Iskustvo u poučavanju hrvatskome strancima pokazuje da oni koji su učili ili naučili srpski imaju iste vrste poteškoća kao i svi oni koji uče dva srodna jezika.

Ovim smo istraživanjem željeli proučiti kako znanje srpskoga jezika utječe na usvajanje i učenje hrvatskoga. U tome smo se poslužili prijevodom srpskoga teksta na hrvatski dvojezičnih govornika hrvatskoga i srpskoga kojima je srpski glavni komunikacijski jezik.

Da bismo vidjeli jesu li poteškoće koje smo primijetili u dvojezičnih govornika dvosmjerne (zbog srodnosti hrvatskoga i srpskoga i svojstvene bilo komu tko prevodi s jednoga jezika na drugi) ili jednosmjerne (svojstvene baš govornicima srpskoga jezika zbog nedovoljno naučenoga hrvatskoga), isti smo prijevodni zadatak dali i skupini jednojezičnih hrvatskih govornika – zanimalo nas je i može li se iz prijevoda na hrvatski jezik prepoznati glavni jezik prevoditelja. Dakle, u radu ne ćemo prikazati sve što nam nudi ova zanimljiva prijevodna građa, nego samo ono što načelno pokazuje kako polazni (materinski ili okolinski prvi jezik, tj. L1) utječe na odnos prema drugome srodnome jeziku.

ISTRAŽIVANJE I ISPITANICI

Istraživanje je provedeno na dvije skupine ispitanika u razmaku od četiri godine. Prvu skupinu ispitanika sačinjavalo je petero mladih Hrvata, tri djevojke i dva mladića koji su rođeni i žive u Vojvodini. U trenutku ispitivanja 1996. imali su petnaest godina i završavali su jednomjesečni tečaj hrvatskoga u Zagrebu. Hrvatski im je materinski jezik jer roditelji s njima u kući govore hrvatski, ne standardni, nego bunjevački dijalekt. Sa standardnim hrvatskim jezikom susretali su se redovito u crkvi, za vjerskih obreda i u određenim društvenim situacijama. Do 1991. godine bili su znatno više u dodiru i s hrvatskim jezikom, naročito preko javnih glasila. Okolinski im je jezik srpski, mjesni dijalekat i standardni srpski. Dakle, ispitanici žive u lingvistički poznatoj situaciji (vidi npr. Romaine, 1995., kada se materinski, kućni jezik razlikuje od okolinskoga na kojemu se i školuju pa okolinski jezik postaje jezikom kojim govornici bolje vladaju. Stoga su oni dvojezični govornici s dominantnim srpskim jezikom (L1), a hrvatski im je drugi komunikacijski jezik (L2), iako je razvojno bio prvi koji su naučili.

Osim njih ispitano je petero mladih Hrvata, dvije djevojke i tri mladića, koji su rođeni i žive u Hrvatskoj, osnovnu školu pohađali su u Zaboku. Oni su svi govornici hrvatskoga pa ih zovemo jednojezičnim govornicima kojima je hrvatski prvi komunikacijski jezik (L1), iako se služe i mjesnim kajkavskim govorom i standardnim hrvatskim. Njihov se mjesni govor u fonološkom sastavu razlikuje od hrvatskoga standarda time što nema dvoglasnika nego na njegovu mjestu otvornik e, koji u pojedinim riječima odgovara standardnim *e*, *i*, *ie* ili *a*, npr. *došel*, *videl*, *uvređen*... To znači da i on ima jedan fonem manje od standardnoga hrvatskoga kao i srpski jezik pa su njegovi govornici što se tiče dvoglasnika u sličnoj situaciji kao

i dvojezični. U trenutku provedenoga ispitivanja 2000. imali su petnaestak godina, što znači da su u dodiru sa srpskim (i time pasivno dvojezični bar preko javnih glasila) mogli biti samo do svoje pete-šeste godine.

GRAĐA

Tekst na srpskome jeziku preuzet je iz romana Krune Ras *Srećna porodica*, izdanje BIGZ, Beograd, 1980. Riječ je o bogatijem dječjem srpskome pisanome jeziku, autorica je u doba nastanka teksta imala pet godina. Naizmjenice je odabrano ukupno 26 rečenica koje su značenjski povezane u pet odlomaka, neke su od njih skraćene rečenice izvornoga teksta. Ispitanici su dobili jednostavnu uputu: *Prevedite na hrvatski jezik*. Iza nje je slijedio tekst (rečenice nisu bile označene brojevima, to je učinjeno u ovome radu kako bi se olakšalo praćenje).

(1) Sad uzmite lekove. (2) Marlena će vas podržavati u tome i praviće se veoma uvređena, ožalošćena, čak zaprepašćena, ako ju ne poslušate. (3) Ona zna gde se prave raznovrsne bombone, kako zaceljuju rane, kako se prave ukusni kolači čije je jedino dejstvo da spreče bolesti ili da ih izleče. (4) Zna kako se prepariraju cvetne latice, kojim se lepkom sjedinjuju, zna kako zec može sebi da stavi veštačke uši a da se to ne primeti, zna kako se pravi karmin, zna kako se pravi čudotvorna supa. (5) Ima zanimljivu istoriju koju bi bilo prijatno saslušati tokom popodneva.

(6) Mačor je bio odeven, beo i čist. (7) Voleo je da joj se podsmeva, da joj nudi šargarepu. (8) Nije bila veoma srećna. (9) Oseti neku grižu savesti. (10) Izađe sa mučnim osećanjem. (11) Uporedo s tim poče je gotovo mrzeti.

(12) Sutra uveče srešćemo se na večeri. (13) Dođi u ponoć, tačno u sekund. (14) Da li bi bila ljubezna da doneseš neka lepa jela, lešnika, pomorandži, na mali prevoj iza koga krivuda reka.

(15) U dubokom snegu biće vam nemoguće da se krećete. (16) Dozvolite da izađu samo njih tri, moraju da idu u školu. (17) Niko ne sme inati posla kad je drveće pobeležilo. (18) Obezbediću to. (19) Šetkala je ne znajući šta da radi.

(20) Ona uze parčiće somota. (21) Bejaše to zamotala. (22) Sakri blago u zečjem uvetu. (23) Hajde, spremiću ti kostim pa izvodi malo svoje akrobacije napolju, a ja ću to najaviti kako bi tvoje drugarice došle da vide koliko si vešta. (24) Mogu da te posmatraju, ako imaju interesovanja. (25) Volele su časove akrobatike. (26) Ni platu od par iljada više im ne daju, od septembra.

Od ispitanika se očekivalo da im prijevod bude hrvatski prikladan tekst na svim jezičnim razinama, od semantičke, sintaktičke, stilske do morfološke (npr. tvorba pridjeva), fonološke (na kojoj se posebno ističe problem dvoglasnika ili diftonga) i pravopisne (npr. pisanje futura I, pisanje dvoglasnika).

PRAVOPISNE TEŠKOĆE – futur

U srpskome je tekstu bilo pet različitih oblika futura. Samo s jednim nije bilo teškoća, svi su dvojezični govornici napisali *bit će* umj. srpskoga *biće*. To i činjenica da je svatko od dvojezičnih govornika napisao bar još jedan (*spremit ću*), dva (i to različita) ili tri hrvatska futurska oblika (sve osim *spremit ću*) pokazuje da su dvojezični govornici znali za hrvatsko pravilo pisanja futura.

No činjenica da ni jedan drugi osim *bit će* nisu navela sva četiri dvojezična govornika pokazuje da pisanje futura oni nisu posve usvojili. To ujedno pokazuje da na njihovo proizvođenje hrvatskoga jezika utječu i pravila i poznavanje pojedinačnih hrvatskih jezičnih jedinica. Kako je međuodnos između uporabe pravila i poznavanja pojedinih riječi ili oblika individualan, pokazuju sljedeći neprevedeni futuri (brojkama su označeni ispitanici):

<i>srešćemo se</i>	– 3 dvojezična govornika	(1 2 3)
<i>praviće se</i>	– 3 dvojezična govornika	(1 2 4)
<i>obezbediću</i>	– 3 dvojezična govornika	(1 5 4)
<i>spremiću</i>	– 1 dvojezičan govornik	(5)

FONOLOŠKE, MORFOLOŠKE I LEKSIČKE TEŠKOĆE

U ovom ćemo dijelu rada navesti neke primjere prijevodnih odstupanja od hrvatskoga poglavito dvojezičnih govornika na različitim razinama koje se odnose na riječi, njihov glasovni sastav, njihove oblike i značenje. Ne ćemo se baviti rečeničnim odnosima.

Poteškoće s hrvatskim riječima s dvoglasnikom

Hrvatski jezik ima pet jednostavnih otvornika: *i e a o u* i jedan složen, dvoglasnik: *ie*. Srpski jezik ima iste jednostavne foneme, ali nema dvoglasnika. Hrvatski pravopis propisuje pisanje dugoga dvoglasnika /*ie*/ troslovom *ije*, a kratkoga dvoslovom *je*, pa i hrvatski govornici često imaju teškoća s pravopisom ako nisu posve usvojili te riječi. Stoga je razumljivo da mnogi stranci imaju teškoća s pisanjem dvoglasnika.

Svi se hrvatski jezikoslovci ne slažu oko postojanja dvoglasnika ili diftonga, neki umjesto njega navode slijedove *ije* i *je*, ili alternacije *ije/je/i/e*, ili to tradicionalno smatraju refleksima jata. Među onima koji u svoj opis uključuju dvoglasnik *ie* većina smatra dvoglasnikom samo njegovu dugu inačicu, pravopisno *ije*, a kratku inačicu smatra slijedom *j+e*. Teorijska utemeljenost dvoglasnika kao hrvatskoga fonema opisana je i u časopisu Jezik (npr. Babić, 1991) i drugdje (npr. Jelaska, 1997).

Bez obzira na moguće prednosti ostalih opisa, u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika jezični opis s dvoglasnikom pokazao se znatno prikladnijim od drugih opisa. Njime se promjene oblika riječi jednostavnije prikazuju, objašnjavaju i pamte. Te su pedagoške prednosti dovoljan razlog da se u nastavi hrvatskoga kao drugoga ili stranoga jezika odabere opis s dvoglasnikom.

Prema fonološkome otvorničkome sustavu hrvatskoga i srpskoga jezika jasno je da će sve promjenljive riječi koje u hrvatskome sadrže dvoglasnik biti kamen spoticanja za srpske govornike, za one koji znaju srpski, a uče hrvatski, ili pak one koji uče oba jezika zajedno, što se događa na nekim sveučilištima. Naime, kako se dva različita hrvatska fonema prevode jednim srpskim, iz srpskih riječi (s fonemom *e*) nije moguće predvidjeti kakav će biti temeljni oblik hrvatske istovrijednice ako se ona ne razlikuje ni s čime drugime. (Temeljnim se oblikom smatra polazni oblik kojim se neka riječ predstavlja, npr. infinitiv u glagola, nominativ jednine u imenica.)

Dotatna je teškoća oblična raznolikost hrvatskih punoznačnih riječi jer u sklonidbi, sprezanju i tvorbi novih riječi na hrvatski dvoglasnik često djeluju glasovna pravila.

– *Promjenjivi oblici hrvatskih riječi s otvornikom*

Hrvatski fonem *ie* u različitim se oblicima iste riječi ili u tvorbi podvrgava glasovnim promjenama – produžuje se, skraćuje ili pojednostavljuje. Produživanje kratkoga dvoglasnika (*je*) uglavnom nema pravopisnih posljedica (izuzev nekih manjih skupina riječi). No skraćivanje ima pravopisnu posljedicu gubitka znaka *i*: *dijete* – *djeteta*, *lijek* – *ljekovit*, *razrijediti* – *razrjeđivati*. Pojednostavlivanjem ili monofongizacijom dvoglasnika dobiva se redovito *i* (a katkada i *e*, npr. *vrijeme* – *vremena*, *upotrijebiti* – *upotreba*, uglavnom kao dubleta uz skraćeni oblik, npr. *ždrijebe* – *ždrjebeta*, *ždrebeta*, *vrijedan* – *vrjedniji*, *vredniji*).

Zbog fonoloških je promjena u riječima s dvoglasnikom još jasnije zašto se svaka od njih jednostavno mora naučiti – umjesto jednoga srpskoga fonema *e* u hrvatskome se pojavljuju katkad *e*, a katkad *ije* ili *je*, katkad *i*, pa nema drugoga načina da se usvoje hrvatske riječi s dvoglasnikom. Kako je hrvatske riječi s dvoglasnikom potrebno učiti kao i bilo koje druge strane riječi, stranci koji ne poznaju koju takvu riječ u prijevodima bi ostavili prazninu dok ju ne nauče. No stranci koji znaju srpski ili dvojezični govornici koji ne znaju dovoljno hrvatski, toga nisu svjesni pa se često služe neprevedenom srpskom riječi s fonemom *e*.

Takav postupak služenja riječju vlastitoga jezika ili nekoga drugoga stranoga jezika kada ne znaš riječ novoga jezika, poznat je svima koji se bave usvajanjem i učenjem stranih jezika ili dvojezičnošću. Neobična je samo duga još živa tradicija preporuka da se hrvatske riječi s dvoglasnikom usvoje na temelju znanja srpskoga jezika dosljednom prilagodbom izgovora (sic!) jednoga “dijalekta”

drugomu, i među filozofima (vidi npr. Hawkesworth, 1998, 2). To se može činiti jednostavnije nego što jest jezikoslovcima koji znaju povijest slavenskih jezika, pravila preinačavanja pojedinih glasova ili oblika od praslavenskoga. Onima koji znaju hrvatski, to može opravdano djelovati moguće jer se iz hrvatskoga uglavnom mogu predvidjeti srpski oblici svođenjem dvoglasnika na postojeći fonem *e*: dva različita fonema moguće je zamijeniti jednim, ali obrat nije moguć – od jednoga se ne mogu ponovo napraviti dva.

Tek se za neke morfološke oblike pojedinih riječi, ako se zna njihov temeljni oblik, mogu dati i pravila za prevođenje sa srpskoga na hrvatski. Tako je moguće navesti sljedeća pravila za glagole tipa *voljeti*, kojih ima oko 2 % među glagolima (oko 350 među petnaestak tisuća glagola):

- 1) u muškome rodu glagolskoga pridjeva radnoga srpski tematski vokal *-e-* zamijeni hrvatskim *-i-*, tako srp. *voleo* → *volio*
- 2) u ostalim rodovima srpski tematski vokal *-e-* zamijeni hrvatskim kratkim dvoglasnikom *-je-*, tako *volela* → *voljela*, *pobelelo* → *pobijeljelo*.

No svi dvojezični govornici nisu se uvijek služili tim pravilima ili su im proizvoljno ograničavali primjenu proizvodeći oblicima poput *pobijelelo*.

– Prevođenje srpskih riječi s *e*

Dvojezični su govornici poznavali neke hrvatske riječ s dvoglasnikom i dobro su ih preveli, no rijetke su riječi dobro preveli svi, jedino *gde*, *snegu* i *zaceljuju* sa *gdje*, *snijegu* i *zaczeljuju*. Ostale su riječi prevodili neki od njih, potpuno ili djelomično.

– Zamjenjivanje dvoglasnika

U nekim su primjerima navodili kratak dvoglasnik umjesto jednoglasnika *i*, npr. *voljeo* ili *mrzjeti* (koji bi se mogao pojaviti i u hrvatskih govornika kao birani oblik). U obliku *objezbediću*, za razliku od *obezbjedit ću* prisutna su oba postupka.

Dvojezični su govornici zamjenjivali dvoglasnike u pismu, pa su pisali kratki umjesto dugoga dvoglasnika, npr. *ljekove*, *primjeti*, *prjevoj*, dugi umjesto kratkoga, npr. *cvijetne*; *dijeliće*, *osijetio*, *savijesti*, *odijeven*. U tome se uvijek ne razlikuju od (ne posve pismenih) jednojezičnih hrvatskih govornika, iako oni češće ispuštaju *i* nego što ga dodaju.

– Nprevođenje srpskih riječi s *e*

Neki dvojezični govornici nisu preveli riječi u kojima je u srpskome *e* u osnovi ili dometku:

- *lekove*, *deliče*, *cvetne*, *beo*, *vešta*, *uvređena*, *uvređenom*, *doneti*, *oseti*, *primeti*, *izleće*, *zaczeljuje*, *podsmeva*, *obezbediću*, *mrzeti*, *voleo*.

– *Preopćavanje, tj. nepotrebno prevođenje srpskih riječi s e*

Vjerojatno povedeni spomenutim pravilima, ali i izričitima koji se često spominju kada se hrvatski i srpski jezik uspoređuju, stranci često preopćavaju pravila i proizvode riječi kojih nema u hrvatskome tako što hrvatski fonem *e* zamjenjuju dugim dvoglasnikom. Dvojezični su ispitanici proizvodili međujezične oblike koji su odavali njihov polazni jezik, nepotrebno prevodeći (tj. mijenjajući) srpske riječi i oblike koji u hrvatskome imaju fonem *e*, zamjenjivali su ih dugim dvoglasnikom, npr. *sprijemit ću, krijetanje, bolijesti* ili pak kratkim, npr. *nudjeći, srješćemo se*.

– *Odmaci od izvornika, ali odstupanja od prijevodnika*

Srpski neodređeni pridjev *beo* prevodi se hrvatskim *bjel*. Neki su dvojezični govornici kretali u tome smjeru proizvodeći oblike *bjeo*, ali riječ nisu preveli. Drugi su ga (tri dvojezična i dva jednojezična) zamijenili neodređenim pridjevom *bijeli*.

Za razliku od dvojezičnih govornika, jednojezični često i zbog samo jedne fonemske razlike nisu razumijevali srpske riječi pa su pogađali što znači. To npr. pokazuje prijevod *debeo* za srpski *beo* u rečenici *Mačak je bio odjeven, debeo i čist* (za rečenicu *Mačor je bio odeven, beo i čist*). Vjerojatno je temelj prijevodu bila zvukovna sličnost i kontekstualna prihvatljivost.

Poteškoće s ostalim riječima

Morfološke razlike među srodnim srpskim i hrvatskim riječima često ostaju neprimijećene u onih koji uče hrvatski jer ne izazivaju nerazumijevanje. Vjerojatno su stoga dvojezični govornici ostavljali neke srpske oblike, npr. *zečiji* umj. *zečji*, *posmatrati* umj. *promatrati*, *bombona* (*bombone*) umj. *bombon* (*bomboni*), *sekund* umj. *sekunda*.

Katkad je postojanje jednakih riječi ili izraza u dvama jezicima bilo uzrok što prevoditelji nisu prevodili srpske riječi neobilježnim hrvatskim riječima nego su ostavljali srpske koje su jednake hrvatskim obilježenima. Npr. kad su u srpskome tekstu naišli na riječ *praviti* koja je jednaka hrvatskoj riječi, prevoditelji su lakše previdjeli da ju treba zamijeniti riječju *raditi* u rečenici *Ona znade gde se prave raznovrsne bombone* jer bi se na hrvatskome neobilježeno reklo da se *bomboni rade*. Nema semantičkih zaprjeka da se kaže *praviti bombone*, neki to govornici na hrvatskome i ostvaruju, no to je onda pragmatički obilježno.

Katkada je srodna srpska riječ lažni prijatelj hrvatskoj pa njezino preuzimanje mijenja značenje izvornoga teksta. Tako su čak četiri jednojezična govornika samo pravopisno preveli futurski oblik u rečenici *Spremiću ti kostim pa izvodi malo svoje akrobacije napolju* ne primijetivši sva semantička ili pragmatička obilježja. Naime, *spremiću ti kostim*, četiri su jednojezična ispitanika

razumjela kao kao *pospremit ću tvoj kostim* (tj. *staviti ću ga na mjesto*) umjesto *pripremit ću kostim za tebe* (tj. *pripraviti ću ga*). U toj istoj rečenici prilog *napolju* jedan jednojezični govornik preveo prijedložnim izrazom *na polju* umjesto prilogom *vani*.

Riječ *saslušati* četvero ispitanika nije prevelo sa *poslušati* ili *čuti* (*Ima zanimljivu istoriju koju bi bilo prijatno saslušati tokom popodneva*), iako se u hrvatskome može saslušati govornika, ne i priču.

PRIJEVODNI POSTUPCI

Usporedba prijevoda pokazala je da su u nekim prijevodnim postupcima obje skupine jednake, ali da se u drugima razlikuju prema prvim jezicima.

1. *Neprevođenje riječi i rečeničnih izraza jednakih u srpskom i hrvatskom.*

Mnoge riječi i rečenične izraze nije bilo potrebno prevoditi jer su jednaki, npr. *sad, uzmite, podržavati, poslušate...* No onaj tko nije dobro naučio hrvatski ne može iz samoga poznavanja srpskoga znati koje riječi nisu jednake, tako da govornici nisu ostavili nepromijenjene sve jednake riječi.

2. *Prepoznavanje srpskih riječi ili rečeničnih izraza i točan prijevod na hrvatski.*

Svi su dvojezični govornici dobro preveli neke od srpskih riječi i izraze, što znači da djelomično znaju hrvatski. Tako su npr. ... *kako zec može sebi da stavi* prevodili: *kako zec može sebi staviti*.

Neke su i nepoznate ili nepoznatije riječi jednojezični govornici mogli razumjeti iz konteksta npr. *griza* zbog sljedeće riječi *savesti*. To se posebno odnosi na srpske riječi koje se od hrvatskih razlikuju tvorbenim ili obličnim nastavcima, ili pak riječi koje se razlikuju jednim fonemom u osnovi, kao uostalom i materinski kajkavski dijalekat jednojezičnih govornika. Ako su primijetili i razumjeli riječi koje je bilo potrebno prevesti, jednojezični su ih govornici preveli točno, s izuzetkom pravopisnih pogrešaka u pisanju dvoglasnika.

3. *Srpske su riječi uočene, ali nisu prevedene (samo jednojezični govornici).*

Budući da im je strani jezik, hrvatskim je govornicima bilo lako prepoznati kao strane mnoge srpske riječi, naročito one koje se oblikom razlikuju od hrvatskih. Ako ih nisu razumjeli ili nisu mogli iz konteksta pogoditi što znače, takve riječi ili izraze jednostavno nisu preveli ostavljajući prazno mjesto u prevedenom tekstu. Ta je pojava svojstvena onima koji prevode na strani jezik. Neki hrvatski govornici nisu znali riječi kao što su: *plata, somot, parčići* (*parčiće somota*), *čas, šargarepa, uvo* (*uvetu*), *veštačke, posmatrati* (*posmatraju*), *podsmeva*.

4. *Ostavljene su neprevedene riječi ili rečenični izrazi koje je trebalo prevesti.*

Dvojezični govornici nisu neke riječi prepoznali kao srpske nego su ih ostavljali. Na primjer, ni jedan od njih nije preveo riječ *karmín* hrvatskom riječju *ruž za usne* ili *somot* hrvatskim *baršun* ili *samt*. Isto su tako neki govornici ostavljali riječi *uvređena*, *uvređenom*, *izleče*, *oseti*, *doneti*, *vešta*, *bombona*, *sekund*, *parčići*, *voleo je da se...*

Za razliku od njih, jednojezični govornici u nekoliko slučajeva nisu razumjeli srpski tekst, ali toga nisu bili svjesni pa su ostavljali neprevedene riječi time proizvođači rečenice koje su značile nešto drugo.

U drugim su slučajevima uzrok neprepoznavanju riječi kao nepoznatih bili lažni parovi, to što u hrvatskome postoje riječi istoga (ili sličnoga) oblika, iako im se razlikuje značenje ili uporaba (navedeni primjeri o *spremanju* ili *pripravljanju kostima*, *igranju na polju* ili *vani*).

Isto tako neki jednojezični govornici nisu preveli *mačor* u rečenici *Mačor je bi odjeven...* jer su zbog velikoga slova na početku riječi i konteksta smatrali da je to muško ime *Mačor*.

Dakle, ni dvojezični ni jednojezični govornici nisu prevodili srpske riječi koje je trebalo prevesti, no uglavnom zbog različitih razloga – zato što ih nisu prepoznali kao samo srpske (dvojezični) ili zato što mislili da ih razumiju (jednojezični).

5. *Nepotrebno prevođenje jednakih riječi ili rečeničnih izraza (samo dvojezični govornici).*

Dvojezični govornici svjesni su da se hrvatski razlikuje od srpskoga nekim češćim obilježjima, kao što su riječi s dvoglasnikom *ie* umjesto riječi s fonemom *e* (npr. *voleti* – *voljeti*, *lek* – *lijek*) ili infinitivna nadopuna umjesto zavisne rečenice (npr. *može da stavi* – *može staviti*). Kako u hrvatskome postoji jedan (otvornički) fonem više nego u srpskome – dvoglasnik *ie* (koji se načelno piše *ije* ako je dug, a *je* ako je kratak), znanje srpskoga ne omogućuje provođenje hrvatskih riječi pravilom o diftongizaciji otvornika *e* srpskih riječi. Isto se tako u hrvatskome i infinitivi i zavisne rečenice mogu naći u različitim ulogama u rečenici pa se ne može postaviti pravilo da se srpske zavisne podrečenice s *da* uz prezent zamjenjuju hrvatskim infinitivima.

No govornici očito imaju poredbeni pristup: služe se pravilima izvođenja hrvatskih riječi i rečeničnih dijelova iz srpskih, a ne uče hrvatske. Stoga preopćavaju jer ne znaju ograničiti poredbena pravila, tj. ne znaju kada su ona prisutna, a kada ne, pa proizvode međujezične riječi i izraze, npr. *spremiću* – *srijemiti ću*, *srečna* – *srijetna*, *bolest* – *bolijest*, *krećete* – *krijećete*, *srešćemo se* – *sriješćemo se*, *ne znajući što da radi* – *ne znajući što raditi...*

6. *Srpske riječi ili izrazi prevedeni su međujezičnim oblicima (samo dvojezični govornici).*

Dvojezični su govornici očito neke riječi i izraze prepoznali kao srpske, no nisu znali hrvatske prijevode. Stoga su pokušavali 'kroatizirati' srpsku riječ ili izraz djelomično ih mijenjajući u smjeru hrvatskoga, proizvodeći međujezične riječi i izraze. U nekim je slučajevima promijenjen samo jedan glas: na primjer fonem *e* zamijenjen je hrvatskim dvoglasnikom, dugim ili kratkim (riječ *lepak* prevedena je kao *lijepak* i *ljepak* umjesto *ljepilo*, *veštačke* kao *vještačke* umjesto *umjetne*, *beo* oblikom *bjeo*), zvučne slivenik *dž* bezvučnim *č* (riječ *pomorandži* riječju *pomoranci*). Izraz... *da doneseš pomorandži* preveden je izrazom *da doneseš pomoranci*, a izraz *mogu da te posmatraju* izrazom *mogu te posmatrati* umjesto *promatrati*.

Dobar je primjer srpska riječ *obezbediću* u kojoj su ispitanici napravili različite promjene, ali je ipak nisu zamijenili hrvatskom, na primjer – *obezbediću to* prevedeno je kao *obezbjediću to* (fonološka promjena), *objezbediću to* (drugačija fonološka), *obezbjedit ću to* (fonološka i pravopisna) i *osiguraću to* (leksička).

Izraz *imaju interesovanja* djelomično je preveden kao *imaju interesiranja*.

7. *Uočene su srpske su riječi i rečenični izrazi, ali su prevoditelji pogađali njihovo značenje (samo jednojezični govornici).*

U prevođenju sa stranih jezika događa se da govornici jednostavno pogađaju značenje nepoznate riječi prema kontekstu ili pak pokušavaju sastaviti prihvatljive rečenice. Neke srpske riječi ili izraze jednojezični su govornici prepoznali su kao strane, očito ih nisu razumjeli, ali su ih (neuspješno) pokušali prevesti. Temelj za prijevod bile su im neke sličnosti ili prepoznatljivosti: glasovne, oblične, značenjske, što znači da su neutemeljeno pretpostavljali fonološke, morfološke ili semantičke veze. Katkad su u tome uspijevali donekle prevodeći npr. *lepak* kao *tvar* umjesto *ljepilo*, a katkad su njihovi prijevodi izazivali smijeh, npr. srpsko *šargarepa* prevedeno kao *šala* umjesto *mrkva*.

Tako su se za rečenicu *Sakri blago u zečijem uvetu...* pojavili prijevodi *skrovište* i *krevet* za riječ *uvo*, odnosno njezin lokativni oblik *uvetu* umjesto *uho*, *uhu*. Moguće je da je prijevod *krevetu* nastao zbog njegove zvučne sličnosti s lokativom *uvetu*, a bilo je lakše zamisliti zbog nedovoljnoga konteksta priče da se nešto skriva u *zečjem krevetu* ili *skrovištu* nego *uhu*.

Zamjena srpskoga futurskoga oblika *srešćemo* u hrvatskom prijevodu prezentom *srećemo* mogla bi također biti uvjetovana zvukovnom sličnošću tih dvaju srodnih oblika.

Srpski izraz *ako imaju interesovanja* jednojezični su govornici prevodili s izrazima *ako ih zanima*, *ako se interesiraju*, *ako žele*. Srpsku riječ *veštački* u surečenici *zec može sebi da stavi veštačke uši a da se to ne primeti* zbog glasovne su

srodnosti razumjeli kao *ono što pripada vještici* i preveli riječju *vještičji*. (Katkad prema prijevodu nije lako odrediti što su prevoditelji mislili ili kako su razumjeli tekst. Npr. jedan dvojezični i jedan jednojezični govornik preveli su *veštačke uši* kao *vještačke uši*. Dvojezični je govornik vjerojatno samo proizveo međujezični oblik jer je mogao razumjeti izvorni srpski tekst. No jednojezični je govornik mogao misliti da je *vještački* nešto povezano s *vještakom* ili s muškom *vješticom*.)

Srpska riječ *obezbediti* očito se jednojezičnim govornicima zbog svoga predmetka *bez* činila riječju negativnoga značenja pa su ju preveli riječima: *opovrgnuti, odbaciti, zaboraviti, zanemariti*.

Posmatrati je jedan jednojezični govornik točno preveo s *promatrati*, ostali su navodili *vidjeti* ili *pogledati*.

Dejstvo je prevedeno kao *djelovanje, učinak* ili *zadaca*.

Katkada odstupanja od točnoga prijevoda nastaju zbog zamjene jednoga značenja iste riječi drugim. Na primjer, srpska riječ *istorija* u sljedećoj rečenici *Ima zanimljivu istoriju koju bi bilo prijatno saslušati tokom popodneva* ne znači *povijest, već priča*.

Nerazumijevanje je posebno vidljivo u prijevodu čitavih rečenica:

Volele su časove akrobatike.	→	Voljele su dijelove gimnastike.
...kojim se lepkom sjedinjuju	→	...kojim se redom ujedinjaju
Mogu da te posmatraju, ako imaju interesovanja.	→	Mogu te zavoljeti ako žele.

Općenito se može reći da su se jednojezični govornici vrlo slobodno služili pogađanjem značenja riječi iz konteksta, donekle se oslanjajući na njihov glasovni oblik. Navedeni primjeri pokazuju teškoće koje bi oni imali u učenju srpskoga jezika.

ZAKLJUČAK

Razlika između svojstvenih pogrješaka dvojezičnih i jednojezičnih govornika, naročito uporaba međujezika i 'nepotrebnih' promjena kod dvojezičnih, naspram netočnoga prevođenja ili nemogućnosti prevođenja kod jednojezičnih upućuje na različitost njihovoga jezičnoga iskustva i odnosa i prema polaznome jeziku i jeziku prijevoda. Jezična odstupanja dvojezičnih govornika posljedica su njihovoga nedovoljnoga poznavanja hrvatskoga jezika, međudjelovanja sa srodnim jezikom, preopćavanja, dok su odstupanja jednojezičnih govornika posljedica nepoznavanja srpskoga jezika.

Usporedimo li broj pogrješaka kod obje skupine, dobit ćemo podjednaki broj. Jednojezična je skupina čak nešto bolja u prevođenju, unatoč tomu što

dvojezična grupa vlada dvama jezicima. Upravo je poznavanje srodnoga srpskoga jezika olakšalo razumijevanje, ali i otežalo prepoznavanje pojedinih riječi ili izraza kao srpskih. Za razliku od toga, znanje samo jednoga jezika omogućilo je jednojezičnim govornicima prepoznavanje stranih riječi, iako ne uvijek, istovremeno im onemogućavajući razumijevanje.

Za točniju sliku bilo bi potrebno provesti šire istraživanje s većim brojem ciljanih zadataka na znatno većem broju ispitanika, i to različite dobi, jer su dobiveni rezultati samo smjernice. No i oni potvrđuju stajalište da se osim prednost zbog znanja srodnoga jezika u učenju hrvatskoga poteškoće pojavljuju na različitim jezičnim razinama za sve koji ga uče kao drugi ili strani jezik bez obzira na jezičnu srodnost polaznoga jezika onoga tko hrvatski uči. Njihova se količina i konkretne poteškoće razlikuju ovisno o polaznome jeziku učenika i njegovu predznanju.

Literatura

- Babić, Zrinka (1991.) "Slogovna struktura hrvatskoga književnog jezika, *Jezik* br. 3, 4. i 5, god. 36, Zagreb, str. 65.–71., 123.–128., 133.–146.
- Babić, Zrinka (1995.) *Lažni prijatelji, znani i neznani*, Prvi hrvatski slavistički kongres, Pula
- Gulešić, Milvia (2001.) *Srodnost dvaju jezičnih sustava – prednost ili/i nedostatak u usvajanju jezika*, Skup Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku, Opatija
- Jelaska, Zrinka (1997.) *Poredbeni opis glasovne strukture hrvatskoga jezika*, doktorska disertacija, Zagreb
- Hawkesworth, Celia (1998.) *Colloquial Croatian and Serbian*, Routledge, London
- Norris, David A. (1993.) *Teach Yourself Serbo-Croat*, H& S, London
- Ras, Kruna (1980.) *Šrećna porodica*, izdanje BIGZ, Beograd.
- Romaine, Suzanne (1995.) *Bilingualism*, second edition, Blackwell, Oxford

Sažetak

Zrinka Jelaska i Gordana Hržica, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 811.163.41'25:811.163.42, znanstveni članak,
primljen 24. travnja 2002., prihvaćen za tisak 17. svibnja 2002.

Learning of Cognate Languages: Translating Serbian into Croatian

The article considers certain features in the learning of cognate languages exemplified by a translation of a Serbian text into Croatian. Deviations from a precise and successful translations into Croatian are analysed taking into consideration the monolingual and bilingual speakers. One group consists of bilingual speakers to whom Croatian is L2 from the communication point of view although it is their mother tongue, Serbian being their environmental, school and communicative L1. The other group

consists of the speakers to whom Croatian is the mother tongue and the main communication language, and have not learned Serbian. The same and the different features of their translations are considered. Although the groups of subjects are small, this research nevertheless shows that the translations differ depending on L1.

IZRAZI *VAZDAZELEN* I *ZIMZELEN* U HRVATSKOM LEKSIKU I NJIHOVO ZNAČENJE

Ivan Šugar

Izrazi *vazdazelen* i *zimzelen* već su dugo zastupljeni u hrvatskoj pisanoj građi, a najviše i najčešće u botaničkoj literaturi. Upotrebljavali su se kao istoznačnice, i to za obilježavanje biljaka kojih listovi s jeseni ne otpadaju nego trajno, i ljeti i zimi, ostaju zeleni na stabljici. Pritom je izraz *zimzelen* u pisanoj riječi, ali i u običnom govoru, osobito nakon Drugog svjetskog rata, upotrebljavan nešto češće od izraza *vazdazelen*, koji je doživljavan kao riječ s daškom arhaizma, premda je ta riječ duboko ukorijenjena u hrvatski leksik te je zabilježena nekoliko stoljeća prije izraza *zimzelen*.

Poblize značenje tih dvaju izraza u hrvatskom jeziku utvrđeno je tek krajem 20. st., što je mnogo kasnije nego u latinskom i u još nekim europskim jezicima, na kojima je njihovo značenje utvrđeno još u 18. st. Oni su, s.v. *semper-virens* i *persistens*, prvi put zabilježeni u Linnéovu djelu *Termini botanici*, objelodanjenom 1787. u Hamburgu. No, da bi značenje tih izraza, koji su prvi put utvrđeni na latinskom, bilo što prije usvojeno i u živim jezicima, cjelokupni je tekst toga djela, s objašnjenjem svakoga botaničkoga naziva, usporedno s latinskim tekstom, dan i u njemačkom prijevodu, a u obliku kazala – *Index terminorum latino-gallico-anglicum* – dan je prijevod tih izraza i na francuskom i na engleskom jeziku. Naravno da im je ta činjenica, što je naime stručno botaničko nazivlje na tim jezicima stvoreno već krajem 18. st., donijela golemu prednost pred drugim jezicima, među koje se ubraja i hrvatski, na kojem je značenje izraza *vazdazelen* i *zimzelen*, a i ne samo njih, prema njihovu značenju na latinskom i nekim drugim jezicima, utvrđeno tek 90-ih godina 20. st. Valja međutim reći da se i u nekima od tih jezika, osobito u engleskom, i danas nerijetko, pa i na razini struke, za obilježavanje pojave *zimzelenih* listova, upotrebljavaju neodgovarajući izrazi, npr. *semi-evergreen* ili neki drugi, opisni izraz, umjesto riječi *persistent* (Tutin et al., *Flora europaea*).

Izraz *vazdazelen* se prvi put spominje u svom pravom značenju kakvo ima i danas, u Zoranićevim *Planinama* (1569., usp. AR, XX:641). Pri tome se na-